

”Det verkar som att man är kompetent om man flyttar härifrån”

En rapport om länets dolda utvecklingskraft

Inledning

Citatet ovan kommer från en elev på Hjalmar Strömerskolan i Strömsunds kommun våren 2024. Eleven har precis bläddrat igenom några inflyttarmagasin från vårt län och det här är slutsatsen han drar.

Enligt Regeringskansliets mål för ungdomspolitiken ska alla ungdomar i Sverige ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen. Så säger man på nationell nivå. På regional nivå finns sedan 2020 ingen specifik ungdomsstrategi. I den regionala utvecklingsstrategin nämns de unga i en mening: “gammal som ung trivs i Jämtlands län”.

Mellan 2014–2020 fanns dock Region Jämtland Härjedalens ungdomsstrategi och i dess förstudie “*Vill framtiden bo i Jämtlands län?*”¹ kan vi konstatera att citatet från eleven i Strömsund vare sig är nytt eller unikt, utan en till synes konstant känsla hos länets unga invånare.

Notera till synes. För det är vare sig självklart eller någon naturlag att det är så man ska känna, utan en konsekvens av hur den urbana normen² genomsyrar våra värderingar och vår syn på oss själva och med det även länets utveckling.

I “*Vill framtiden bo i Jämtlands län?*” konstateras en rad drivkrafter som leder till flytt, bland annat följande:

- Om lokalförankringen är liten. Om hemorten inte är laddad med tillräckligt många positiva värden.
- Om samhället säger att det är bättre att flytta än att stanna – bilder och myter av var lyckan bor. “Det är klart du ska flytta och se världen”, “Här finns det ändå inga jobb”, “Det är bara sunt att flytta och klara sig själv”. Samhället saknar tro på sitt eget utbud och utvecklingsmöjligheter.
- Om mediabilden säger att det smarta, lyckliga, lyckade, upplysta och moderna livet är det urbana livet.
- Om det råder brist på mångfald eller tolerans för mångfald.

Detta har också varit tydligt inom forskning på området i snart 20 år. Socionomen och pionjären inom detta ämne Lotta Svensson var en av de första som började använda begreppet urban norm för att beskriva vad de unga hon mötte i sin forskning gav uttryck för. Hon visade redan då hur unga människor som valde att bo kvar i sina hembygder inte räknades som utvecklingskraft utan snarare ansågs misslyckade, “de som blev

kvar”. Hon visade hur den urbana normen både är identitetshotande och identitetsberövande för de unga som stannar kvar på platsen³. De känner sig inte sedda och vänder det mot sig själva som ett individuellt misslyckande med skam som följd. De ser alltså inte att det är normer som i sin tur skapar en skev samhällsstruktur som ligger bakom. Lotta Svensson menar att skam som inte erkänns i stället blir internaliserad, det vill säga skammen blir en del av det vi uppfattar som oss själva och utifrån det skapas en falsk självbild.

Denna rapport tar avstamp i Heimbygdas projekt *Bilden av oss*⁴ som handlade om bilders makt, urban norm och varför bilden av landsbygd behöver breddas. Utgångspunkten för projektet var de stereotypa och ensidiga bilder av landsbygd som främst förekommer idag. Vi undersökte hur normer och representation i offentliga bilder påverkar våra självbilder, konsekvenserna av det och hur det kan förändras. I projektet blev det tydligt vilken stor roll både fysiska och mentala bilder har, hur de styr vad vi tror är möjligt och inte liksom hur de präglar vår självbild och förståelse för andra. Det blev också tydligt hur viktigt det är att människor känner sig representerade och speglade i bild och berättelser för att känna sig inkluderade och delaktiga i samhället, och vilken roll mångfald och representation har för detta.

Vi konstaterade också att berättandet om våra landsbygder har förändrats kraftigt i och med förflyttningen från att ha en länstäckande medial bevakning till en starkt centraliserad sådan med allt färre journalister. Parallellt med detta har en ny typ av berättelser om platser etablerats, de platsvarumärkesarbeten som alla kommuner idag jobbar med för att locka inflyttare. En berättelse med tydligt fokus på attraktivitet och att vara insäljande för människor som inte redan bor på platsen.

Vi har alltså gått från starka lokalmedier som visade hela länet, till smala normativa platsvarumärken. Det som gått förlorat i denna förflyttning är den stora mångfald som finns i våra landsbygder. Alla olika sätt att vara på, att leva, alla olika arbetsmöjligheter och förutsättningar som finns här men som ytterst sällan kommer till uttryck i kommunikationen. Något som står i stor kontrast mot för hur bilden av staden kommuniceras.

Det saknas alltså en stor mängd bilder av den verkliga landsbygden och oss som bor här, och precis som det konstaterades i *”Vill framtiden bo i Jämtland?”* så är det framförallt viktigt för våra unga att känna mångfald och öppenhet.

Det konstateras också att för att unga ska vilja stanna krävs att man upplever sina möjligheter att utvecklas och må bra som bättre här än någon annanstans.

Sedan 2013 när förstudien togs fram har ungas psykiska ohälsa bara ökat. Det har aldrig tidigare rapporterats så höga nivåer av psykisk ohälsa hos barn i Sverige som nu.⁵ Vart fjärde barn i vårt land har återkommande psykiska besvär. Kollar vi specifikt på de unga som precis kommit ut i arbetslivet så är det så mycket som cirka 140 000 unga som varken arbetar eller studerar i Sverige idag. I Jämtlands län var siffran 1 322 personer år 2021, detta enligt MUCF, myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.⁶

Samtidigt med detta visar återkommande undersökningar av ungas liv ett ökat behov av trygghet, både sett till arbete och ekonomi och till trygga bostadsplatser.

Går vi till Folkhälsomyndigheten så slår de fast att delaktighet och inflytande i vårt samhälle är en av de mest grundläggande förutsättningarna för folkhälsan (se forskningen om KASAM⁷). Brist på inflytande och möjligheter att påverka den egna livssituationen har ett starkt samband med upplevelsen av ohälsa. Just den slags upplevelse många av de unga i Lotta Svenssons forskning vittnar om. De som valt att stanna på platsen räknas inte och anses inte viktiga utan fokus läggs på hemvändare och inflyttare.

I arbetet med denna rapport har vi börjat undersöka hur den urbana normen och bristen på bilder och berättelser som speglar ungas liv påverkar deras syn på sin hembygd. Vad händer när unga serveras selektiva bilder som beskriver platsen de bor på från, riktade främst till den friluftsinresserade inflyttaren? ⁸ Vad händer när deras liv och platser, med hela spektrat av positivt och negativt, aldrig speglas på riktigt? Vad gör det här med de ungas identitetsbygge? Deras känsla av inkludering och vilja att vara delaktiga i samhället? Deras hälsa och välmående? Och hur påverkar det deras framtidssyn?

Extra relevant blir detta satt i relation till det stora arbete som pågår kring länets kompetensförsörjning.

Vårt län står, liksom alla andra län, inför en stor kompetensbrist. Utifrån detta görs mycket arbete och satsningar kring inflyttning både kommunalt och regionalt, och de senaste åren har inflyttningen börjat öka, mellan 2020–2023 hade vi en positiv nettinflyttning på 1 789 personer.

Varje år flyttar dock ca 1 800 unga i åldrarna 20–29 år från Jämtlands län.

Detta är något som i stort sett inte diskuteras alls utan snarare anses som någon slags naturlag, trots att vi alltså i snart tjugo år har kunnat ta del av forskning som visar att det inte alls behöver vara så, utan att det till stor del är normstyrt.

Här menar vi att det bör finnas ett väldigt stort handlingsutrymme för att öka länets utvecklingskraft.

För hur skulle det se ut om våra unga invånare i stället för att ha en känsla av att om man är kompetent då flyttar man härifrån, skulle ha en känsla av att man är värdefull och viktig för sin plats redan nu och att man behövs här? Vad skulle det göra med deras hälsa och välmående? Med deras känsla av delaktighet? Vad skulle det göra för kompetensförsörjningen? Och vad skulle det göra för länets utveckling?

Situationsbeskrivning:

Vi vet genom bland annat Lotta Svenssons forskning att föreställningen om vem man är, vem man ska bli och vad som är det rätta att göra, formas tidigt i livet. Hennes forskning

visade också att det bland unga fanns ett vilande samhällsengagemang, men inte en upplevelse av att verkligen behövas.

Att inte känna sig delaktig och behövd under den ungdomsperiod då ett intensivt identitetsbygge pågår, påverkar både de ungas självuppfattning och deras uppfattning om det omgivande samhället. Jaget och självet byggs upp av våra tidigare erfarenheter i samspel med nuet och hur vi uppfattar oss själva. Vår identitet är avhängig att och hur vi blir speglade eller sedda av andra.

“De tror att vi lever långt bak i tiden”

Hur speglar vi våra unga? Vad ger vi dem för självuppfattning? Vintern 2024 träffade vi gymnasieelever i årskurs 1–3 på Hjalmar Strömerskolan i Strömsund. Eleverna fick en introduktion till *Bilden av oss* och fick sedan arbeta gruppvis med olika frågeställningar samt ta del av offentligt material framtaget för att få människor att vilja bo här.

Det som framkom i samtalen bekräftade till stor del det som forskningen visat på. Upplevelsen av att de som anses smarta flyttar från platsen liksom att den som stannar kvar känner sig bortglömd och oviktig och att man döms utifrån den plats man lever på.

“Stadsborna ser ner på oss, vi är bönder som åker traktor till skolan och vi har älgar som husdjur”

Men det framkom också mycket annat. Till exempel en väldigt stark stolthet över sin hembygd och den trygghet som den ger liksom den starka sociala gemenskapen. Detta är också en av de saker man inte tycker återspeglas i de bilder som finns.

“Det händer inte så mycket och då blir det tryggt”

En annan sak som var genomgående hos alla eleverna var att platserna de bor på kräver att man kan klara sig själv, att man kan lösa de problem och situationer som uppstår om det till exempel blir strömavbrott, om man blir stående längs vägen eller det uppstår någon annan form av kris. Det var väldigt tydligt att känslan av att stat och samhälle skulle finnas där när det behövs är i stort sett helt frånvarande. Detta går ju att se som något väldigt negativt, men vänder vi på det så ser vi något annat. För det de unga vittnar om är en väldigt utbredd förmåga att kunna klara av störningar och hantera snabba förändringar. Dvs en hög resiliens. Något som idag är högst aktuellt både sett till krisberedskap och till miljö- och klimatförändringar.

Här finns med andra ord unga som redan kan och har det flera myndigheter just nu jobbar för att öka och utbilda människor i.

Diskussionerna handlade också mycket om normer, bland annat genom frågor om vilka som hör hemma respektive inte hör hemma på de platser de bor på. För att ”vara hemma” så sticker man inte ut, man är vare sig för “sunkig” eller för “stassig” (“stadsmässig” red anm.), man är friluftsmänniska, motorintresserad och tycker om natur och skoter.

Några svarade att man inte är homosexuell, miljöpartist eller vegan medan andra svarade att man är öppen, trevlig, skogsbög och nån som kan vara i nuet och nån som kan kissa i skogen.

Bland svaren fanns alltså en ganska stor spridning. Rädslan för att sticka ut är en ganska universell rädsla som knappast är specifik för denna plats utan snarare för åldersgruppen. I tolkningen av svaren behöver vi också lägga på "urban norm-glasögonen". För tittar vi på vad några ansåg vara normbrytande är det identitetsuttryck som generellt kodas urbant. Vi vet ju att det finns såväl miljöpartister, veganer och homosexuella som "stassare" i landsbygd, men i de stereotypa bilderna från landsbygd är det ytterst sällan det får plats. Däremot är det breda identitetsspektrat en given del i beskrivningen av det urbana.

Här ser vi återigen ett tydligt exempel på vikten av att visa mångfald från landsbygd, att synliggöra den identitetsbredd som finns även här.

Även om stoltheten över sina hembygder var stor så uttrycktes också en tämligen dyster framtidsvision. Man uppfattar att det är en smal arbetsmarknad, det som nämndes var vård, skola eller så jobbar man borta. (Värt att notera här är att ett av länets största internationella företag finns i Strömsund, som erbjuder en bred palett av arbetsmöjligheter.)

"Det jag vill plugga finns bara i storstan"

Slutligen frågade vi eleverna i Strömsund vad de generellt saknar i bilderna av sina hembygder:

Skoteråkning

EPA

Det lugna, där man kan sitta och fika och läsa

Fritidsaktiviteter

Ungdomslivet

Tryggheten

Sig själva

"Man behöver göra byarna mer attraktiva, inte bara Strömsund"

Sammanfattningsvis så kan vi konstatera att mycket är sig likt nu som för drygt tio år sedan när regionens förstudie "*Vill framtiden bo i Jämtland*" gjordes. Men vi uppfattar också att det idag finns en mycket större stolthet över sin hembygd och sitt liv och att man ser värdet i den på ett annat sätt, trots att man inte upplever att det bekräftas utifrån.

Länets behov av våra unga

Vi står som sagt inför en stor kompetensbrist, liksom övriga landet. Inom vissa kompetenser beräknas det vara en i princip omöjlig ekvation att få ihop⁹. Det genomförs olika satsningar för att möta detta i både region och kommuner. Bland dessa finns ett fåtal, främst på kommunal nivå, som riktar sig till de unga som bor här, medan majoriteten fokuserar på att få människor att flytta hit.

Det pratas om att vi framgent måste hitta kompetensen allt längre från oss själva. Men måste det verkligen vara så?

Som vi skrev inledningsvis så har vårt län de senaste åren haft ett positivt inflyttningsnetto, medan det varje år flyttar ut cirka 1 800 i åldern 20–29 år. I Sweco´s rapport *Trender och förändringar*¹⁰ finns många olika framtidsscenario, men de unga nämns aldrig som en lösning. Snarare konstateras det med en slags resignation att det inte går att göra något åt utflyttningen:

”Ett annat hot är länets demografiska struktur. Utflyttning av unga i kombination med alltför låg inflyttning i arbetsför ålder resulterar i att länets kompetensförsörjning är svår och blir svårare om trenden fortsätter. Dessutom innebär en förlust av skattebetalare minskade resurser till välfärdssystemet, något som även förstärks om länet i framtiden skulle hamna i en fly in-fly out-boendesituation för den tillkommande arbetskraften. Att stärka de generella förutsättningarna för inflyttning (boende, skolor) är en tydlig nyckelfaktor. En annan faktor för att stärka inflyttningen till länet skulle kunna vara att fortsätta satsningarna på co-working och remote-möjligheter, som redan idag växer i länet på initiativ av entreprenörer och branschorganisationer.”

I regionens plan för kompetensförsörjning står att: ”Här behövs delvis nya sätt för att hitta hållbara lösningar på dessa utmaningar. För att möta kompetensbehoven och minska risker för polarisering och framtida ohälsa/arbetslöshet behöver fler klara gymnasiet och bli anställningsbara”.¹¹

Om vi går tillbaka till forskningen så har den som sagt sedan länge identifierat både utmaningar och möjligheter i landsbygder för unga liksom förutsättningar för ungas delaktighet och hälsa, men aldrig tidigare har intresset varit så stort kring att forska på unga i landsbygder som nu.

För att göra några nedslag så är det bland annat forskat kring unga i Kalix. Där visade det sig att ett starkt socialt nätverk lokalt, att erhålla lokalt erkännande, att aktiviteter som erbjuds lokalt och ha föräldrar med familjeföretag bidrar till ungas vilja att bo kvar.¹² I andra studier kan man också se att det för många är mer fördelaktigt att bo kvar i landsbygdsorter rent inkomstmässigt.¹³ I Tanja Joelssons forskning om tristess bland volvoraggare visar han en annan bild av de fördomar som vuxna ofta har. Att det finns för lite att göra och att man är isolerad kan fylla en viktig funktion eftersom tristess skapar en social gemenskap och att drivkraften till att skapa roliga aktiviteter ökade när de unga hade det tråkigt.¹⁴

ANALYS OCH SLUTSATS

Som vi redogjort för så finns det idag en mängd forskning som visar varför unga i mindre orter väljer att stanna eller inte och hur den urbana normen påverkar valet. Vi har också gått igenom forskning om vad som krävs för att vi ska känna oss trygga, inkluderade och delaktiga i samhället och för att vi ska må bra, samt tagit in inspel från en grupp unga i dag.

Som vi lyfter i *Bilden av oss*¹⁵ så är representation och spegling av människor avgörande faktorer för att vi ska känna oss sedda, bekräftade och inkluderade. Syns vi så finns vi medan det som osynliggörs exkluderas och saknar existensberättigande.

Det vi tydligt ser i arbetet med denna rapport är att många unga i landsbygd har en positiv bild av sin hembygd, men i bristen på spegling av den så kan den känslan inte riktigt bekräftas. Alla de positiva delarna, tryggheten, den egna kapaciteten, det sociala mm, blir osynliga för alla som inte själva upplever den.

Som motsats så finns det åtskilliga speglingar av de negativa bilder och uppfattningar om livet i landsbygd som också finns, i såväl media som populärkultur, trots att de ofta inte ens kommer från oss själva utan från en betraktare.

Här vill vi koppla an till det Ola Hanneryd skriver i magasinet *Bilden av oss*: *”Jag är rädd att vi de sista hundra åren har kommit att internalisera Norrlandsbilden, att den har blivit vår egen. Och att vi själva blivit väldigt duktiga på att tillhandahålla de bilder som marknaden efterfrågar. Det vill säga, vi har införlivat andras tankar om och värderingar av oss själva, och att vi i avsikten på berättelser att identifiera oss med har börjat tradera beskrivningar som inte ens är sanna, och som baseras på bristande kunskaper i norrländsk historia och erfarenhet”*.

Alltså att en slags utifrån konstruerad självbild påverkar både vårt samhälle och oss som människor och bidrar till att de ofta unga drar och aldrig återvänder– just för att de inte kan relatera till vad som skrivs om orten eller de bilder som väljs ut åt dem av någon annan. Vi ser en bild av våra platser som egentligen inte återspeglar verkligheten, men som i brist på de verkliga bilderna ändå anses vara den sanna.

Här vill vi fortsätta med att koppla an till några av resultaten från den senaste Tillitsbarometern¹⁶ som genomfördes i Sverige. Där konstaterades att människor i landsbygd har en betydligt högre upplevelse av trygghet, men trots det en betydligt lägre framtidstro än människor i urbana områden. I analysen av detta kopplas det ihop med upplevelsen av mindre statlig närvaro och känslan av att inte prioriteras, precis som eleverna i Strömsund ger uttryck för.

Något som vi anser är högst relevant och som också framkommer i rapporten är att de tydligt ser att *”faktisk tillgänglighet till välfärdstjänster inte påverkar tilliten, medan forskningen visar en tydlig korrelation mellan upplevd tillgänglighet och lokalsamhälletillit. Det spelar alltså ingen roll om skola, äldreomsorg, sjukvård, polis och andra välfärdsinstitutioner finns att tillgå om medborgarnas upplevelse inte överensstämmer med det faktiska lokala utbudet”*. Återigen blir det tydligt hur stark makt bilden av något har. Så länge bilden av landsbygd fortsätter att skildra antingen öde avfolkningsbygder eller romantiska små röda hus utan människor, så blir inte verkligheten synlig och därmed inte alla möjligheter som finns i den.

För att kunna förändra detta så krävs förståelse av hur urban norm fungerar och kommer till uttryck. Hur det som anses vara urbant är det som värderas högst, och så självklart blir det vi eftersträvar och söker alternativt vänder oss emot. Och hur vi alla är bärare på det.

I arbetet med detta har vi återkommande mött ett uttalande som upprepas närmast som ett mantra:

“Men det är ju bra att flytta härifrån! Man behöver ju se sig omkring, sen får man gärna komma tillbaka.”

Varför anses det egentligen vara “bra att flytta”? Som vi nämnde tidigare så är det som att utflyttningen av unga ses som en naturlag, något som bara “är”, omöjligt att påverka. Men är det verkligen så? Eller är det en konsekvens av de tankar från andra som vi införlivat så till den grad att vi gjort dem till våra egna? En konsekvens av en urban norm som så tydligt talar om vilka platser och därmed människor och möjligheter som är mer värda än andra.

Är det lika självklart att säga det till unga i Stockholm? I New York?

Vad skulle hända om vi slutar att upprätthålla föreställningen om att unga måste flytta härifrån och ge dem fler valmöjligheter? Om de unga i stället skulle känna sig delaktiga och inkluderade i sina samhällen från tidig ålder?

Om vi utgår från eleverna i Strömsund så ser vi att vi idag har unga i länet som redan har samhällsbärande förståelse och hög resilient förmåga.

Vi ser också att de vittnar om trygghet och en känsla av sammanhang, dvs grunden för att vi människor ska må bra, fysiskt och psykiskt.

Med andra ord, vi har unga som redan bär på förutsättningarna för det som är grunden till ett hållbart samhälle på riktigt. Sett till de eviga orden “de unga är framtiden” så borde väl rimligtvis detta vara den mest självklara utgångspunkten i länets utvecklingsarbete?

För vad skulle kunna utgöra en bättre utveckling än om framtiden verkligen ville bo i Jämtland Härjedalen?

Det tänker i alla fall vi ta fasta på framöver.

Källförteckning

¹ <https://www.mynewsdesk.com/se/kompetensarenan-regionfoerbundet-jaemtland-laen/pressreleases/vill-framtiden-bo-i-jaemtlands-laen-836198>

² <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/guiderochverktyg/guiderochverktyg/metodstodforlivskraftigalandsbygder/verktygutmanadenurbananormen.4846.html#h-Denurbananormen>

³ Lotta Svensson *Lämna Eller Stanna? Valmöjligheter Och Stöd För Unga i "resten Av Sverige"*
Lund: Nordic Academic Press.

⁴ www.bildnavoss.se

⁵ <https://friends.se/report/friendsrapporten-2023/>

⁶ <https://www.mucof.se/om-oss/aktuellt/140-000-unga-utan-jobb-eller-plugg-sa-kan-du-arbeta-i-din-kommun-med-unga-som>

⁷ <https://lakartidningen.se/aktuellt/kultur-2/2006/03/kansla-av-sammanhang-ger-motstandskraft-tes-i-klassiker-om-halsa/>

⁸ <https://bildnavoss.se/kan-ange-vara-en-plats-for-manniskors-langtan/>

⁹ <https://sverigesradio.se/artikel/handbok-ska-gora-krokoms-kommun-till-en-bättre-arbetsgivare-for-ungdomar>

¹⁰ https://www.regionjh.se/download/18.7815a9118b25690342e5e/1698072515628/Trendanalys%20J%C3%A4mtland%20H%C3%A4rjedalen%20slutrapport_inkl%20bilaga.pdf

¹¹ <https://www.regionjh.se/download/18.589997f618dae90dcf72ac/1708598793588/Plan%20f%C3%B6r%20kompetensf%C3%B6rs%C3%B6rning%20utkast.pdf>

¹² <https://doi.org/10.54807/kp.v30.1579>

¹³ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026427512200289X?via%3Dihub>

¹⁴ Joelsson T. (2013) Space and Sensibility: Young Men's Risk-Taking with Motor Vehicles.

¹⁵ <https://bildnavoss.se/bilderna-som-gor-oss-hela/>

¹⁶ <https://fores.se/wp-content/uploads/2022/11/Fores-tillit-rapport-280922.pdf>